

ЯСЕНИЦЬКИЙ Ю. І.,

здобувач

(Донецький державний університет
внутрішніх справ)

УДК 344.133

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.1.82>**СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ТА ПОКАРАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ**

В статті розглядаються підстави соціальної обумовленості кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців. Вказується, що поняття соціальної обумовленості вчені часто співвідносять/розмежовують із поняттям криміналізації кримінальних правопорушень. Зазначається, що наведені поняття є різними за своєю правовою природою та можуть розглядатись як ціле та частина. Зауважується, що більшість нормативно-правових актів, скерованих на регулювання порядку виконання військового обов'язку та оборони національної безпеки було прийнято до 2001 року, що свідчить про те, що їх прийняття передувало прийняттю національного кримінального законодавства. Фактично стан криміналізації суспільно небезпечних діянь враховує потребу у забезпеченні кримінально-правового захисту відповідних суспільних відносин. Зазначається, що конституційні положення надають можливість визначити декілька основних засад виконання військового обов'язку: 1) унеможливлення законних підстав для уникнення від виконання військового обов'язку шляхом визначення можливості його заміни альтернативною (невійськовою) службою (в окремих випадках); 2) розмежування праці та військової служби, а також унеможливлення розуміння військового обов'язку примусовою працею; 3) визначення відбування військової служби обов'язком громадян. Констатується, що фактично міжнародно-правові підстави соціальної обумовленості кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців впливають лише на загальні засади формування та функціонування цих інститутів. Підсумовується, що основними підставами соціальної обумовленості кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців є нормативно-правові та кримінологічні, що зумовлено зростанням кількості військових кримінальних правопорушень та потребою у вирішенні цієї проблеми шляхом застосування заходів кримінально-правового характеру та встановлення додаткових кримінально-правових гарантій захисту прав військовослужбовців.

Ключові слова: соціальна обумовленість, криміналізація, кримінальна відповідальність, покарання, військовослужбовці, кримінальне правопорушення, кримінально-правові гарантії, кримінальне законодавство.

Yasenytskyi Yu. I. Social conditionality of criminal liability and punishment of military servants in Ukraine

The article examines the grounds for the social conditionality of criminal liability and punishment of military personnel. It is indicated that scientists often correlate/delimit the concept of social conditionality with the concept of criminalization of criminal offenses. It is noted that the above concepts are different in their legal nature and can be considered as a whole and a part. It is noted that the majority of regulatory legal acts aimed at regulating the procedure for the performance of military duty and the defense of national security were adopted before 2001, which

indicates that their adoption preceded the adoption of national criminal legislation. In fact, the state of criminalization of socially dangerous acts takes into account the need to ensure criminal-legal protection of relevant social relations. It is noted that constitutional provisions provide an opportunity to determine several basic principles of the performance of military duty: 1) the impossibility of legal grounds for evasion from the performance of military duty by determining the possibility of its replacement by alternative (non-military) service (in certain cases); 2) the separation of labor and military service, as well as the impossibility of understanding military duty as forced labor; 3) the definition of military service as a duty of citizens. It is stated that in fact the international legal grounds for the social conditionality of criminal liability and punishment of military personnel affect only the general principles of the formation and functioning of these institutions. It is summarized that the main grounds for the social conditionality of criminal liability and punishment of military personnel are regulatory and criminological, which is due to the increase in the number of military criminal offenses and the need to solve this problem by applying criminal law measures and establishing additional criminal law guarantees to protect the rights of military personnel.

Key words: *social conditionality, criminalization, criminal liability, punishment, military personnel, criminal offense, criminal law guarantees, criminal legislation.*

Постановка проблеми. Формування кримінального законодавства – історично зумовлений динамічний процес, який полягає у поступовій актуалізації видів кримінальних правопорушень. Як правило, така актуалізація полягає у криміналізації та/або декриміналізації протиправних діянь. Водночас не можна залишити поза увагою те, що низка кримінальних правопорушень залишається незмінною та зберігається навіть за умови оновлення кримінального законодавства. Здебільшого це стосується кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я та кримінальних правопорушень проти власності, оскільки традиційно насильницько-майнові суспільно небезпечні діяння вважаються ядром злочинності. Проте, окрім наведених видів можна виокремити також військові кримінальні правопорушення, склади яких регулярно переглядаються та актуалізуються законодавцем. Відповідно, у першу чергу, причиною цього є належний стан соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за такий вид протиправних діянь.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми визначення підстав соціальної обумовленості кримінальної відповідальності взагалі та військовослужбовців зокрема розглядалися у працях таких учених як Д. О. Балобанова, О. А. Гритенко, В. О. Меркулова, Є. С. Назимко, О. О. Пащенко, Т. І. Пономарьова, В. І. Тютюгін, М. І. Хавронюк, І. М. Чекарьова та ін. Водночас окремі особливості залишилися не до кінця вивченими, що зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Метою статті є: аналіз соціальної обумовленості кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців в Україні.

Виклад основного матеріалу. Так, О. О. Пащенко зазначає, що у кримінально-правовій доктрині слід виділяти: а) соціальну обумовленість кримінальної відповідальності за певний вид діянь (або соціальну обумовленість їх кримінально-правової заборони, іноді навіть використовують зворот «соціальна обумовленість криміналізації»); б) соціальну обумовленість певного закону про кримінальну відповідальність (тобто конкретної норми КК). Іноді ще пишуть про соціальну обумовленість певного виду злочину, але це вже питання кримінології, бо стосується причин і умов, які пояснюють існування в суспільстві певних негативних (небезпечних) діянь. «Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності» за діяння певного виду – поняття вужче за «соціальну обумовленість певного закону про кримінальну відповідальність», оскільки друге охоплює ще також вимоги законодавчої техніки (тобто вони співвідносяться як частка і ціле) [1, с. 141].

Поняття соціальної обумовленості також часто вчені співвідносять/розмежовують із поняттям криміналізації кримінальних правопорушень. Водночас наведені поняття є різними за своєю правовою природою та можуть розглядатись як ціле та частина. Соціальна обумовленість є поняттям більш широким, оскільки передбачає комплексний поступовий розгляд умов та факторів, які зумовлюють потребу у захисті певних суспільних відносин від кримінально протиправного посягання. Криміналізація є наступним після встановлення таких умов та факторів кроком, який, за наявності традиційних для кримінально-правової науки підстав, формує остаточне рішення про доцільність закріплення у кримінальному законодавстві нового виду кримінального правопорушення. Водночас криміналізація військових кримінальних правопорушень є результатом тривалого розвитку кримінального законодавства України, а також відповідних історичних подій, які зумовлювали встановлення кримінальної відповідальності за нові види військових суспільно небезпечних діянь.

Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності військовослужбовців тісно пов'язана з підставами законодавчого закріплення останньої (підставами криміналізації діянь), які можливо умовно поділити на матеріальні й правові: а) підстави визнання діяння, що завдає шкоди порядку несення військової служби, злочином, і б) підстави визнання меж кримінально-правового впливу на військовослужбовця за ці злочини. Перші підстави визначають чинники об'єктивної дійсності, які зумовлюють потребу визнання військових правопорушень злочинами; другі – тісно пов'язані з диференціацією меж впливу на військовослужбовця – дисциплінарного або кримінально-правового. Установлюючи діяння військовослужбовця в межах його військової служби злочинним, законодавець спирається на три критерії, два з яких є матеріальними, третій – правовим: по-перше, це суттєва небезпечність посягань на встановлений порядок несення військової служби, здатна спричинити істотну шкоду охоронюваному законом суспільним відносинам; по-друге, це поширеність зазначених діянь у військовому середовищі; по-третє, неможливість вести боротьбу із цими діяннями іншими, окрім кримінально-правових, засобами [2, с. 52-53].

Таким чином, в межах цього дослідження видається більш доцільним розглядати саме підстави соціальної обумовленості кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців. Такі підстави можна диференціювати на декілька груп: 1) нормативно-правові підстави; 2) соціальні підстави; 3) кримінологічні підстави; 4) міжнародно-правові підстави.

Нормативно-правові підстави соціальної обумовленості кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців. Відтак, нормативно-правову платформу кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців в Україні утворює Конституція, якою встановлено загальні засади захисту інтересів держави та суспільства, однією із яких є захист держави, її незалежності та територіальної цілісності. Зокрема така засада забезпечується шляхом закріплення у декількох статтях обов'язків громадян щодо проходження військової служби.

Так, відповідно до ст. 17 Конституції України, оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України. Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом. Збройні Сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою поваження конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкодження їх діяльності. Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей. На території України забороняється створення і функціонування будь-яких збройних формувань, не передбачених законом. На території України не допускається розташування іноземних військових баз [3]. Ст. 35 передбачено, що ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою)

службою [3]. Відповідно до ст. 43, держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб. Використання примусової праці забороняється. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан [3]. Ст. 65 закріплено положення, відповідно до якого громадяни відбувають військову службу відповідно до закону [3].

Наведені конституційні положення надають можливість визначити декілька основних засад виконання військового обов'язку: 1) унеможливлення законних підстав для уникнення від виконання військового обов'язку шляхом визначення можливості його заміни альтернативною (невійськовою) службою (в окремих випадках); 2) розмежування праці та військової служби, а також унеможливлення розуміння військового обов'язку примусовою працею; 3) визначення відбування військової служби обов'язком громадян.

Наступним законодавчим актом, який регулює відносини між державою і громадянами України у зв'язку з виконанням ними конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, а також визначає загальні засади проходження в Україні військової служби є Закон України від 25.03.1992 № 2232-ХІІ «Про військовий обов'язок і військову службу» [4]. Відповідно до ст. 1 вказаного законодавчого акту, захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є конституційним обов'язком громадян України. Військовий обов'язок устанавлюється з метою підготовки громадян України до захисту Вітчизни, забезпечення особовим складом Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також правоохоронних органів спеціального призначення, посади в яких комплектуються військовослужбовцями. Військовий обов'язок включає: підготовку громадян до військової служби; взяття громадян на військовий облік; прийняття в добровільному порядку (за контрактом) та призов (направлення) на військову службу; проходження військової служби; виконання військового обов'язку в запасі; проходження служби у військовому резерві; дотримання правил військового обліку [4].

Більшість нормативно-правових актів, скерованих на регулювання порядку виконання військового обов'язку та оборони національної безпеки було прийнято до 2001 року, що свідчить про те, що їх прийняття передувало прийняттю національного кримінального законодавства. Фактично стан криміналізації суспільно небезпечних діянь враховує потребу у забезпеченні кримінально-правового захисту відповідних суспільних відносин.

У ч. 9 ст. 1 Закону також, теоретично, перелічено осіб, які можуть бути суб'єктами військових кримінальних правопорушень, шляхом визначення категорій громадян щодо військового обов'язку: допризовники – особи, які підлягають взяттю на військовий облік; призовники – особи, які взяті на військовий облік; військовослужбовці – особи, які проходять військову службу; військовозобов'язані – особи, які перебувають у запасі для комплектування Збройних Сил України та інших військових формувань на особливий період, а також для виконання робіт із забезпечення оборони держави; резервісти – особи, які проходять службу у військовому резерві Збройних Сил України, інших військових формувань і призначені для їх комплектування у мирний час та в особливий період [4].

Відповідно особи, які не відносяться до категорій громадян, які мають виконувати військовий обов'язок не можуть бути суб'єктами військових кримінальних правопорушень, окрім випадків, коли вони є їх співучасниками. Це також корелюється із положеннями ст. 401 КК України, в якій визначено, що за відповідними статтями цього розділу несуть відповідальність військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також інші особи, визначені законом. Поліцейські поліції особливого призначення Національної поліції

України, які під час дії воєнного стану залучені до безпосередньої участі у бойових діях, несуть відповідальність за статтями 402, 403, 414-416, 422, 427, 429, 430, 432-435 цього розділу. Особи, не зазначені у цій статті, за співучасть у військових кримінальних правопорушеннях підлягають відповідальності за відповідними статтями цього розділу [5]. Порядок мобілізаційної підготовки, порушення якого карається відповідно до кримінального законодавства визначений у Законі України від 21.10.1993 № 3543-ХІІ «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [6].

Таким чином, нормативно-правові підстави соціальної обумовленості кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців – сукупність законодавчих положень, які визначають порядок проходження військової служби, виконання військового обов'язку та оборони держави, порушення яких становлять високий рівень суспільної небезпечності у зв'язку із чим потребують кримінально-правового захисту. Нормативно-правові підстави соціальної обумовленості кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців визначені у таких законодавчих та інших нормативно-правових актах як: Конституція України, Закон України від 25.03.1992 № 2232-ХІІ «Про військовий обов'язок і військову службу», Закон України від 21.10.1993 № 3543-ХІІ «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану», Порядок проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 16 травня 2024 р. № 560.

Кримінологічні підстави соціальної обумовленості кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців. Такі підстави, як правило, пов'язані із поширеністю певного виду кримінальних правопорушень, а також наявністю детермінант та фонових явищ, які зумовлюють зростання кількісно-якісних показників.

Аналіз статистичних даних, викладених на сайті Офісу Генерального прокурора [7] надає підставу для констатації регулярного збільшення кількісного показника військових кримінальних правопорушень. Так, у 2019 році було обліковано 3616 кримінальних правопорушень, у 2020 – 4055, у 2021 – 3037, у 2022 – 13766, у 2023 – 28666, у 2024 – 93900, станом на лютий 2025 року було обліковано 36933 військових кримінальних правопорушень. Наведене дозволяє констатувати різке збільшення кількості військових суспільно небезпечних діянь одразу після повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну, що свідчить про вплив військово-політичних факторів та чинників.

Аналогічну позицію висловлюють і вчені. Так, наприклад, Є. С. Назимко та Т. І. Пономарьова вказують, що внаслідок введення у дію особливого правового режиму воєнного стану та проведення загальної мобілізації відбувся перерозподіл між кількістю кримінальних правопорушень, вчинених військовослужбовцями служби за контрактом, та протиправними діяннями, вчиненими військовослужбовцями військової служби за призовом під час мобілізації в особливий період, що може бути пояснено збільшенням загальної кількості таких осіб, а також інтенсифікацією криміногенних загроз, зумовлених збройним конфліктом. Вказане також може розглядатись як один із аргументів щодо контрверсійності теорії особи злочинця. Проаналізована статистична інформація щодо збільшення кількості військовослужбовців, які вчинили кримінальне правопорушення з моменту введення особливого правового режиму воєнного стану, дала вченим підстави стверджувати, що причиною, яка зумовила таку ситуацію, є не ознаки таких осіб як схильних до вчинення юридичних деліктів, а наявність об'єктивно сформованих причин та чинників, які утворили детермінативний комплекс, достатній для формування в особи девіантної поведінки, наслідком якої стало вчинення протиправного діяння [8, с. 99-100].

Вказане свідчить про наявність об'єктивно існуючих тенденцій до зростання кількості військових кримінальних правопорушень. На це також вказує те, що станом на лютий 2025 року кількість таких діянь значно перевищує показники на лютий 2023 та лютий 2024 років. Наприклад, у лютому 2024 року було обліковано 8952 діяння, тоді як у лютому 2025 року обліковано 36933 військових кримінальних правопорушень [7]. Особливо необхідно звернути увагу на те, що із вказаної кількості суспільно небезпечних діянь

31579 – тяжкі злочини. Отже, можна спрогнозувати, що станом на кінець 2025 року кількість військових кримінальних правопорушень перевищить попередні 2022-2024 роки. Необхідно відмітити, що наразі найбільш розповсюдженими зі всієї сукупності кримінальних правопорушень є самовільне залишення військової частини або місця служби та дезертирство. Логічно припустити, що така ситуація зумовлена тим, що в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану значно збільшилась кількість осіб, які проходять військову службу.

Військово-політичні детермінанти також зумовили криміналізацію нових видів військових суспільно небезпечних діянь. Так, наприклад, у 2022 році КК України [5] було доповнено ст. 435, в якій визначено кримінальну відповідальність за образу честі і гідності військовослужбовця. Специфіка вказаного складу кримінального правопорушення полягає у встановленні спеціальної умови – образа честі і гідності, погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна завдається саме військовослужбовцю, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, його близьким родичам чи членам сім'ї. Отже, фактично після припинення/скасування воєнного стану ця кримінально-правова норма може майже не застосовуватись.

Міжнародно-правові підстави соціальної обумовленості кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців. Вказані підстави лише побічно стосуються військових кримінальних правопорушень. Більша частина положень міжнародних правових актів скерована на визначення правил ведення війни та участі військовослужбовців у збройному конфлікті міжнародного та неміжнародного характеру.

Так, у Женевській конвенції про захист цивільного населення під час війни визначено, що у разі збройного конфлікту, який не має міжнародного характеру й виникає на території однієї з Високих Договірних Сторін, кожна сторона конфлікту зобов'язана застосовувати як мінімум такі положення: з особами, які не беруть активної участі в бойових діях, у тому числі з особами зі складу збройних сил, що склали зброю, а також із тими, хто *hors de combat* унаслідок хвороби, поранення, затримання чи з будь-якої іншої причини, поведатись гуманно, без будь-якої ворожої дискримінації, причиною якої слугують раса, колір шкіри, релігія чи вірування, стать, походження чи майновий стан чи будь-які інші подібні критерії. Із цією метою є забороненими й залишатимуться забороненими будь-коли та будь-де такі діяння стосовно зазначених вище осіб: а) насилля над життям й особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й тортури; б) захоплення заручників; с) наруга над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження; d) засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином і який надає судові гарантії, визнані цивілізованими народами як необхідні. Підбирати поранених і хворих та надавати їм допомогу. Безстороння гуманітарна організація, така, як Міжнародний комітет Червоного Хреста, може запропонувати свої послуги сторонам конфлікту. Крім того, сторони конфлікту повинні шляхом укладення спеціальних угод докладати зусиль з метою введення в дію всіх або частини інших положень цієї Конвенції. Застосування попередніх положень не впливає на правовий статус сторін конфлікту [6].

У Римському статуті також передбачено, що особа не підлягає кримінальній відповідальності згідно із цим Статутом, якщо тільки відповідне діяння на момент його вчинення не становить злочину, що підпадає під юрисдикцію Суду. Визначення злочину підлягає буквальному тлумаченню й не повинно застосовуватися за аналогією. У випадку двозначності, визначення тлумачиться на користь особи, стосовно якої здійснюється розслідування, кримінальне переслідування або яку визнано винною. У ст. 24 зазначено, що особа не підлягає кримінальній відповідальності згідно зі Статутом за діяння, вчинене до набрання чинності цим Статутом. У разі внесення змін до закону, що застосовується до конкретної справи, до ухвалення остаточного рішення застосовується закон, що є більш сприятливим для особи, яка перебуває під слідством, стосовно якої здійснюється кримінальне переслідування або яку визнано винною [7].

Національне кримінальне законодавство має норми, які є релевантними положенням Женевських конвенцій та Римського статуту МКС. Після його ратифікації у 2024 році XX розділ КК України також було оновлено та уточнено шляхом внесення змін та доповнень, скерованих на визначення меж кримінальної відповідальності та покарання за воєнні злочини, злочини проти людяності та злочини агресії.

Проте відсутність чітко визначених міжнародно-правових засад кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців значно ускладнює процес формування цього напрямку у національному кримінальному законодавстві. Необхідно відзначити, що міжнародні правові документи визначають особливості взаємодії із більшістю специфічних та уразливих категорій суб'єктів кримінальних правопорушень, таких як діти, жінки тощо. Водночас із урахуванням того, що процес притягнення військовослужбовців до кримінальної відповідальності та покарання є специфічним, як і види покарань, які до них можуть бути застосовані, наявність визначеного та закріпленого на рівні міжнародних правових документів порядку сприяло би удосконаленню військового кримінального законодавства.

Ігнорування військовослужбовців як специфічної категорії суб'єктів кримінальних правопорушень у міжнародних правових документах, як видається, може бути пояснене їх посиленням захистом у положеннях міжнародного гуманітарного права. Так, більшість особливостей кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців, здебільшого, охоплені Женевськими конвенціями, Римським статутом Міжнародного кримінального суду тощо. Це можна пояснити тим, що за відсутності збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру, а також інших підстав для мобілізації, проходження строкової військової служби (за призовом), а також контрактної військової служби не потребує додаткового кримінально-правового захисту та спеціальних умов, окрім тих, що вже передбачені національним кримінальним законодавством. Відповідно, визначення меж кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців, а також криміналізація певних видів військових кримінальних правопорушень, здебільшого, є результатом інтеграції у національне кримінальне законодавство положень міжнародного гуманітарного права. Це стосується не тільки воєнних злочинів, а і відповідних підстав кримінальної відповідальності та покарання, а також звільнення від них військовослужбовців.

Прикладом наведеної тези є нещодавнє доповнення кримінального законодавства ст. 31-1, в якій визначено особливості кримінальної відповідальності військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників. Вказане корелюється із положеннями Римського статуту Міжнародного кримінального суду та, відповідно, зміни було внесено відповідно до Закону України від 09.10.2024 № 4012-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» [8]. *Наведене дозволяє констатувати, що фактично міжнародно-правові підстави соціальної обумовленості кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців впливають лише на загальні засади формування та функціонування цих інститутів.*

Соціальні підстави соціальної обумовленості кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців. Ця підгрупа у першу чергу пов'язана із кримінологічними факторами. Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну та активні бойові дії негативним чином вплинули на економічний розвиток держави, призвели до зменшення кількості робочих місць. Все це можна вважати фоновими явищами, які зумовили зростання загального показника кримінальних правопорушень. Примусова мобілізація, а також застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання для проходження військової служби також стали одними із основних причин збільшення кількості військових кримінальних правопорушень. Відповідно введення нової підстави для звільнення від покарання потребувало створення відповідних кримінально-правових гарантій, однією із яких стала криміналізація ухилення від прийняття на військову службу за контрактом.

Отже, у сучасних умовах, загострених військовою агресією російської федерації проти України національне кримінальне законодавство в частині кримінальної відповідальності та

покарання військовослужбовців продовжує активно розвиватись. Вказане зумовлене появою нових суспільних відносин, які потребують кримінально-правового захисту та кримінально-правових інститутів/субінститутів, які визначають, окреслюють чи зумовлюють нові вектори розвитку військової кримінально-правової політики. *Водночас, як видається, за таких умов та із урахуванням кількості змін та доповнень щодо удосконалення кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців, які було внесено до КК України з 2022 року, було б доцільним прийняти окремий законодавчий акт, скерований на кримінально-правове регулювання суспільних відносин у сфері військової служби та військового обов'язку.*

Висновки. Таким чином, проведене дослідження надало підставу для констатації, що основними підставами соціальної обумовленості кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців є нормативно-правові та кримінологічні, що зумовлено зростанням кількості військових кримінальних правопорушень та потребою у вирішенні цієї проблеми шляхом застосування заходів кримінально-правового характеру та встановленням додаткових кримінально-правових гарантій захисту прав військовослужбовців. Міжнародно-правові підстави відтворюють, здебільшого, межі та загальні засади кримінальної відповідальності та покарання військовослужбовців, а також захист їх інтересів в умовах збройного конфлікту. Соціальні підстави безпосередньо пов'язані із кримінологічними та утворюють платформу для подальшого розвитку військового напряму кримінального права.

Список використаних джерел:

1. Пащенко О. О. Соціальна обумовленість закону про кримінальну відповідальність : монографія. Харків: Юрайт, 2018. 446 с.
2. Харитонов С. О. Кримінальна відповідальність за військові злочини за кримінальним правом України : монографія. Харків : Право, 2018. 328 с.
3. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Закон України від 25.03.1992 № 2232-ХІІ «Про військовий обов'язок і військову службу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>
5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
6. Закон України від 21.10.1993 № 3543-ХІІ «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>
7. Офіс Генерального прокурора. Статистика. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareystrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
8. Назимко Є.С., Пономарьова Т.І. Запобігання кримінальним правопорушенням у сучасній кримінології: теорія та практика: монографія. Вид. 2-е, переробл. та доповн. Київ : ВД «Дакор», 2024. 312 с.
9. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни, ратифікована із застереженнями Указом ПВР УРСР від 03.07.1954. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
10. Римський статут Міжнародного кримінального суду, ратифікований із заявами Законом № 3909-ІХ від 21.08.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
11. Закон України від 09.10.2024 № 4012-ІХ «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#n10>

